

Alszeghy Zoltán

A MAGYAR NÉPI VALLÁSOSSÁG

Milyen szemmel kell, hogy nézze a hívő magyar ember azt az anyagot, amit a néprajzi kutatás mint a magyar nép hagyományos vallásosságának gyümölcsét eléje tár?

I

Aligha van közöttünk, aki ne köszöntené tetszéssel és örömmel az énekeket, az imaszövegeket, áldó ráolvasásokat, a vallásos népszokások leírását, amelyek egy nagyrészt ismeretlen világot tárnak elénk.

1. Tetszésünk az első pillanatban alighanem főleg esztétikai tetszés. Ezek a szövegek szép, mert egy őszinte, igazi élményt hűen, nagy közlő erővel tárnak föl, fejeznek ki, közölnek. Meglep a szavak zamatja, a beszéd ritmusa és dallama, a képek eredeti, közvetlen, kevés szóval sokat mondó harmóniája. Ezen a szinten maradéktalan összhangban vagyunk a hit kegyelmében nem részesülő olvasóval is, aki, ha nem is ért egyet a kifejezett tartalommal, és ha nem is érti egészen a számára ismeretlen tájt fölidéző nyelvet, mégis izleli benne a szépet.

2. Az ilyen szövegek akkor is tetszenek, ha nincs különösebb kapcsolatunk a közösséggel, amelyből fakadtak. A Csendes Óceán szigeteinek a folklórja is szép, az ősi izlandi telepések nagy, elemi élményeit tükröző Eddában is gyönyörködünk. De a magyar vallásos néprajz olyan valóságról beszél, ami a miénk. Szinte látjuk magunk előtt a fekete kendős öregasszonyok hosszú sorát, akik századokon keresztül őrizték, gyarapították, formálták ezt a „leletet”. Ha fölemelhetnénk a kendőt a homlokukról, ki ne találná köztük valamelyik ősanját? A közlési formák a mi nyelvünk zenekarának hangszerei, a kifejezett élményekben ott rezeg a mi idegrendszerünk sajátos hangszerelése: azt lehetne mondani, hogy a leadás olyan hullámhosszon történik, aminek a fogására velünk született felvevőkészülékünk természeténél fogva alkalmas. Ebben a pontban is megértjük egymást, hívők és nem hívők, mert magyarok vagyunk.

3. De mi, akiknek Isten ingyen kegyelme hozzáférhetővé tette a vallásos élmény és benne a krisztusi élet ragyogó valóságát, sajátos módon magunkénak érezzük ezt az írás nélkül keletkezett és elterjedt vallásos irodalmat, mert hiszen olyan élmények, meggyőződések, magatartások, vágyak és képek lüktetnek benne, amelyeknek a mi hitéletünkben is fontos szerepük van: hiszen ebben a sajátos világban a vallásos hit, a katolikus hit az éltető elem. A régi magyar

paraszrok, parasztasszonyok egyensúlyt, békét, megnyugvást, reménységet és küzdeni tudó erőt találtak fájdalmas sorsukban, éppen azzal, hogy behatoltak abba az életformába (vagy helyesebben: kegyelemből részt kaptak benne), amely a szentek egyességében, Krisztus követésében, bizalommal és gyermeki engedelmisséggel fordul az Atyához: Istenhez, aki látszólag elhagyta őket, de ott áll előttük, hogy elfogadja életük áldozatát, amellyel kezébe ajánlják gyötrött lelküket.

Itt mi hívők már magunkra maradunk. Nemcsak azért, mert akik nem hisznek, nem értik, nem osztják, nem helyeslik a vallásos alapélményt, amelyet csak sajátos társadalmi viszonyok a személyiséget elidegenítő vetületének tartanak. Az úr még nagyobb közöttünk. A vallásos élményt csak kívülről figyelő olvasók még azt sem látják be, hogy ezek a szövegek a mi kincsünket alkotják. Nem merülnek föl a ráolvasásokban, a siratásokban és az altatódalokban a kereszténységet megelőző, a kereszténységnek ellenszegülő pogány hagyományok jelei? Nem igyekeztek a keresztény papok elfeledtetni ezeket a szövegeket? Dehogy nem, feleljük. Csakhogy mi minden őszintén vallásos szövegben a magunk életének visszhangját halljuk. Alexandriai Szent Kírilloosz azt írta, hogy a pogány görög bölcselők Krisztus felé vezető pedagógusok voltak, csaknem úgy, mint az Ószövetség prófétái. Mi is Krisztus felé vezető nevelőket látunk a régi pogány énekesekben. Szép verszeteik azonban a történelem egy pillanatában károsak, veszedelmesek, Krisztus-ellenesek voltak, mert arra bátorították a régi magyarokat, hogy álljanak meg az úton, maradjanak meg az előfutárnál, ahelyett, hogy alapélményük dinamizmusát követve túlhaladjanak a kezdetleges formákon, az élmény teljessége, a Krisztusba való öltözés felé. Ez a történelmi pillanat elmúlt. Számunkra az ősi szavak éppen oly kevésbé veszélyesek, mint ahogy a barokk vallásosságnak nem ártott, ha a mennyország helyett „az Olümposz csúcsáról” beszéltek a költők. A regösök nyelvében nincs már a keresztény fejlődésnek ellenszegülő erő. Akármilyen volt a „boldog” szó eredeti jelentéstartalma, a „Boldogasszony” a mai embernek a Názáreti Jézus anyja, akit az evangélium szerint minden nemzedék boldognak hirdet (Lk 1,48). Nem valószínű, hogy valaki a ráolvasásnak gyógyító erőt tulajdonítana, eltekintve talán a kuruzsló szuggesztív befolyásától és az áldás, illetve az ima természetfeletti hatásától. Ma nem a sámánok révülése veszélyes a hitélet tisztaságára. A transzcendens világ felé való fordulás archaikusan eltorzult formái elvesztették jelentőségüket; számunkra aligha lehetséges más vallásos élmény, mint a Krisztushoz fordulás. A kifejezetten babonás, illetőleg mágikus szövegek igen ritkák; az emberfölkötti erőkhöz való fordulás mindig ízelítő a vallásos élményből, tehát valamiképpen Krisztus felé vezet.

4. Különösen megkapó, hogy ezek a népi szokások, imák, énekek és áldások a vallásos élményt a költészet nyelvén teszik megközelíthetővé. Paul Ricoeur megtanított bennünket arra, hogy a költői nyelv alkalmasabb az evangélium tolmácsolására, mint a pusztán tényt vagy parancsot közlő beszéd nyelve. A kereszténység elsősorban nem elmélet, nem szabályzat, hanem út, az Atya és

a felebarát felé megélt magatartás kialakítása Krisztus Urunk által a Szentlélekben: központja a belső élmény, a hit, remény és szeretet. A költői nyelvnek pedig éppen az a jellegzetessége, hogy a belső élményt közvetíti. Amellett a hit olyan valóságról beszél, ami nem esik az érzékek tapasztalata, a laboratóriumi kísérletek hatáskörébe; éppen ezért fogalmaink a hit titkait csak tökéletlen módon, analógia által tárjuk. A költői nyelv sajátos eszköze a metafora, a szimbólum, amelyben az érzéki tapasztalat úján szerzett fogalmak túlmutatnak magukon, és bár valóban kifejeznek valamit, nem engedik elfelejteni, hogy hitvallásunk és annak tárgya között nagyobb a különbség, mint az egyezés. Tegyük hozzá, hogy a szimbolikus nyelv, a képekben szóló beszéd megközelíti a közvetlen tapasztalat élmény-serkentő erejét. Jobban feltárja a misztériumot, mint a világos és pontos fogalmat használó elemzés, mert a valóságnak nemcsak egy-egy elvont oldalát, hanem konkrét egészét idézi szemünk elé. Erősebb a hatása, mint a pusztá értelemhez szóló szabatos fejtegetésnek, mert az egész ember értelmi, akarati, érzelmi reakcióját váltja ki.

Valljuk meg, ez a felfogás nem mindig talált visszhangra az előző nemzedék lelképásztorainak gondolatvilágában. A szemináriumok oktatás erősen intellektuális iránya módfelett hangsúlyozta az igazságközlés fontosságát. Így némileg háttérbe szorult annak a jelentősége, hogy a hallgató az igazság hatása alatt új vallásos személyiséget formáljon magában, amelynek középpontja az, hogy Krisztus Urunkkal mondja a Szentlélekben Istennek: „Abba! Atyám!” és embertársának: „Testvérem!” Más szóval: a kateketika és a homiletika túlságosan kiemelte a hallgatóban a „tanuló” magatartását, és némileg elhomályosította a „tanítvány” szerepét. A tanuló igaznak fogad el egy személytelen állítást, a tanítvány magáévá tesz egy személyes létformát; a tanuló célja a tudás, a tanítványé a találkozás és a közösség élménye.

Ehhez járul, hogy azokban a korokban, amelyekben a vallási élet lendülete meggyengül, a hívők, és még inkább lelképásztoraik, némileg idegenül állnak a metaforákban bővelkedő, költői nyelven kifejezett vallási élmény előtt. Az ilyen időkben az egyház csak fogalmilag pontos, a spontán fakadó képektől mentes, majdnem azt mondhatnánk, steril nyelven beszél, és a templomokat is „megtisztítja” az egyszerű ember vallásosságának szabadon burjánzó, a tudós székékat szétrepesztő megnyilatkozásaitól. De ez a hidegen szabatos formanyelv nem kedvez a vallásos élet fejlődésének. Hány a XVIII. és XIX. században épült klasszicizáló vagy gótikus templomunkban, műemlék-székesegyházunkban érzik a hívek a hit melegének hiányát, milyen szívesen térnek be egy-egy meghitt, bár talán művészi szempontból nem kimagasló kápolnába! A mi korunk nem tűnik ki a vallásos élet spontán, kötetlen lendületében. Új liturgiánk, szentbeszédeink talán mintaszerűen visszatérnek a források termékeny alap gondolataihoz, de inkább szólnak az észhez, mint a szívhez. Talán ez az egyik oka annak is, hogy sok hívő unottan nézi kifogástalan szertartásainkat és hallgatja okos igehirdetésünket, de otthonosabban érzi magát egy kis csoport megélt liturgiájában, dialogizáló bibliaolvasásában.

Éppen ezért kétszeresen értékes számunkra a népi vallásosság nyelve, amely a hit alapmagatartását a természettel szakadatlan kapcsolatban élő, történelmi folytonosságból fakadó, intellektuális elvontságától mentes, a nagy emberi alapélmények által ihletett gondolatformák révén fejezi ki, kelti föl.

II

Sokrétű csodáló rokonszenvünk mégsem visz arra, hogy a népi vallásosság termékeit lelki életünk és igehirdetésünk alapvető, vagy éppen kizárólagos irányítójának, táplálékának tekintsük. Csak egy van, akire föltétlenül építünk, az értünk meghalt és föltámadt Krisztus Urunk. Minden mást annyiban fogadunk el, amennyiben segít bennünket arra, hogy a velünk élő Krisztust magunkra öltjük. Ahogy Szent Pál sürgette, mindent megvizsgálunk, a jót megtartjuk, a meg nem felelőtől óvakodunk (1Tesz 5,21k).

1. A leggyakoribb vád az archaikus imaszövegek ellen az, hogy „dogmatikus abszurdumokat” tartalmaznak. Például azt ígérik, hogy aki egy imádságot elmond, hét halálos bűnét megbocsátja az Isten. Mintha egy bünt meg lehetne bocsátani a többi nélkül, és nem az egész személy igazulna meg! Mintha a megigazulás emberi szolgáltatások, jó tettek bére volna, nem az Isten ingyen kegyelme, az egyház szolgálatának gyümölcse! Pogány gondolkozással ez!

Bizony, pogány magatartás volna, ha teológiai szövegben találkozoznánk vele. De ezek az énekek, imádságok nem szakteológiai szövegek, hanem költői stílus virágai. Ugyan mit mondanánk arról a természettudósról, aki virágénekeinket rosszallná, mert tudományos abszurdumokat mondanak ki, azt állítván, hogy az a leány nem ember, hanem galamb, rozsmaring, vagy csillag! Nemrég hallottam, hogy egy asszony azt mondotta a fiának: „Szívecském, de nagy malac vagy!” Azt gondolja az az asszony, hogy vérkeringését az az immár végleg elvált kis szervezet mozgatja, szabályozza? Nem vette észre, hogy nem hasadt-körmű az a gyerek, sörteje sincs? Azt hiszi, hogy ugyanaz az élőlény szívnek túl kicsi, disznónak túl nagy? Megintենék, hogy mondja úgy: „Fiam, összetartozás-érzésem ellenére rosszallom, hogy nem érzed szükségét annak, hogy tisztán tartsd magad”? A mindennapi beszéd érzelmileg aláfestett közléseiben hemzsegnek a metaforák, a hiperbolák. Betű szerinti értelemben abszurdumok, de mindenki tudja, hogy nem szoros értelemben, hanem átvitt értelemben kell őket érteni. Ez a vallásos nyelv törvénye is. Nem tudom, énekliek-e még templomainkban Szűz Máriáról, hogy „minden reményünk csak te vagy”; ha énekliek, semmi esetre se gondolják, hogy a kétszeres, pozitív és negatív totalizálás (minden, csak) azt jelentené, hogy elég Mária segítségére, ha ő velünk van, nincs szükségünk üdvösségünkhöz sem a Szentháromságra, sem Krisztus Urunk emberségére, sem másra... Így elfogadhatjuk, hogy „Az Isten is azt mondja, aki ezt az imádságot elimádkozza, megüdvözítem.” Ha a körorvos azt mondja, egy beteg hozzátartozóinak: „ha föl tudjuk vétetni abba a kórházba, meggyógyul”, nem azt ígéri, hogy a beteg szakklinikára való beszállításának pillanatában felpattan a hordágyról és rugalmas léptekkel hazamegy, hanem hogy az ott vár-

ható gyógykezelés hatására a szervezet valószínűleg legyőzi a betegséget. Nem látom be, miért ne remélhetnénk, hogy aki hívő szívvel rendszeresen elmond egy ilyen szép imát, elnyeri a kegyelmet, hogy a vétektől elfordulva, a megtérés Isten adta segítségéit fölhasználva, Isten irgalmában részesül.

De mégis... A szimbolikus nyelv használata akkor igazolt, ha a beszéd összefüggése révén mindenki megérti, mit akar kifejezni a szöveg. Akárhogy szeretjük is a virágénekeket, ha egy közlekedési balesetre vonatkozó rendőrségi jelentésben olvasnánk, hogy a teherautó egy rozmaringot, galambot vagy csillagot gázolt el, megcsóválnánk a fejünket. Megérteti a vallásos beszéd mai összefüggése, hogyan kell értelmeznünk a hiperbolákat és a metaforákat? Beszélhetünk olyan elfogulatlanul, ahogy a középkori ember tette? A reformáció óta a katolikus hagyomány a vádlottak padján ül, és nemcsak nem tagadhatja, de még csak nem is hallgathatja el, hogy Isten kegyelme az oka, a hit az alapja és a gyökere, az erkölcsi megtérés a feltétele bűneink bocsánatának. A felvilágosodás kora óta nem elégt ki, ha csak a szív logikájával fejtjük ki meggyőződéseinket, igényünk van arra, hogy az értelem gondolatformáival is számot tudjunk adni magunknak (és másoknak is) arról, hogy miben áll, min alapszik a reménység, ami bennünk él (vö. 1Pét 3,15). Egy anyagelvű társadalomban élő hívőnek úgy kell beszélnie, hogy egyszerre kitűnjék: világnézete nem a kacsalábon forgó várak és a terülj, terülj asztalkák létsíkjára tartozik.

Ez az ellenvetés nem igazolja a régi lelkipásztor eljárását, aki tűzbe vetette az archaikus vallásos szövegeket. De arra kötelez bennünket, hogy a szépséges költői szövegeket meg is magyarázzuk, üzenetüket a szabatos fogalmak nyelvén is ki tudjuk fejezni, tehát úgy bánjunk velük, mint irodalmunk régi remekműveivel, amelyeket jegyzetes kiadásban adunk az olvasó kezébe. Ahogy az amerikai magyarok otthon az anyanyelvükön, idegenek között angolul beszélnek, a mai hívő embernek is kétnyelvűnek kell lennie: hitét mind a Szentírás, a liturgia, a középkori hagyomány és a népi költészet költői nyelvén, mind a környezete és a technikus életstílus által igényelt szabatos, „józan“ nyelven ki kell fejeznie.

2. Még jobban megakadunk, ha azt keressük, hogyan jelenik meg az üdv-történet a népi vallásosság termékeiben.

A kinyilatkoztatás a világot mint az idő folyamán fejlődő valóságot mutatja be. Nem hiába az elbeszélés a Szentírás legelterjedtebb műfaja. Izrael mesterei elmondják, hogyan vezette Isten az ő népét a teremtéstől fogva, a pátriárkák, a bírák, a királyok, a babilóniai számkivetés és a hazatérés korszakán keresztül az ígéretek beteljesedése felé. A születő egyház folytatja a történetet, és ismét csak elmondja Krisztus Urunk születésének, tetteinek, tanításának, kínszenvedésének, halálának és föltámadásának históriáját. Ezt folytatja az apostolok cselekedeteinek története; de az ő szavuk is az előző elbeszélés legfontosabb állomásaira vonatkozó tanúságtétel, és Krisztus mindig jelen levő adományát úgy mutatják be, mint bennünk működő erőt, amelynek hatása alatt „már nincs“ jelen az ősi nyomorúság, bár „még nem“ valósult meg az üdvösség eljövendő

állapota. A megtérés abban áll, hogy beállunk Isten vándorló népébe, és útnak indulunk a bűnből, a Krisztus keresztjében való részesedéssel keresztül, az ő föltámadásában való részesedés felé. Azért a kereszténység meglehetősen festett kép és faragott szobor nélkül, de elgondolhatatlan az elbeszélő szó nélkül.

Már most a magyar nép vallásos életének archaikus emlékeiben ez a történetiség aránylag kevésbé jut kifejezésre. Az alapvető élményforma egy kép szemlélete, egy jelenetnek szinte látomásban látott, jelennek érzett, beleérező ábrázolása. Mint a próféták jövődőlésében, egybeolvad a múlt, a jelen és a jövő minden egymást követő állomása. Még a földi élet és az eszkatológiai beteljesedés közötti különbség is elmosódik. Mikor az imádkozó „nyitva látja a mennyországot”, ott is azt nézi, hogy „megfogták az Isten Fiát, vasdárdával dardázták, vasostorral ostorozták”. A „Boldogságos Szép Szűz Mária” a „paradicsomban” is „térpig vérbe, könyökig könyűbe” térdepel. A bűnös olykor nem a földi életben, hanem halála után, a mennyország ajtajában nyeri el a bocsánatot.

Van egy nagy előnye ennek a képszerű, minden történeti eseményt egyetlen jelenbe ötvöző megélés-formának: segíti az imádkozót, hogy belépjen a leírt üdvözítő valóságba, és magára öltse a szereplők életformáját. Ennek az irodalomnak kitűnő kutatója, Erdélyi Zsuzsanna írja nagy lélektani megértéssel: „Mintha a behelyettesítés és a kivetítés lélektani folyamata játszódott volna le bennünk, nem is akármilyen változást okozva ezzel, hanem az alanyiség változását. Az eddig a szövegeken kívül álló adatközlő egyszerre a szövegekkel azonosuló emberré vált, azok alanya lett: immár a történet hőse, az események végigélője, a krisztusi-máriai sors elszenvedője. Külső jelek szerint (megrendülés, elérzékenyülés, sírás, kétségbeesett zokogás stb.) kétségkívül valamiféle belső katarzisz részese. E természetenciába vetülő katarziszban láthatólag megkönnyebbültek, mondhatnám jól érezték magukat benne...”

Ez az éles megfigyelés persze igen mély problémákat vet föl, amelyeket mintegy húsz esztendeje a francia pszichoanalitikusok és teológusok megbeszéléseikben nagy igyekezettel, de hiába feszegettek. A lényegyet így lehetne megfogalmazni: jogunk van a Róm 6,2–6-ban leírt történetet a „transzfer” kategóriájában is megfogalmazni? Ezt a kérdést itt természetesen zárójelbe kell tennünk. A fontos az, hogy a Krisztus szenvedését, Mária altatóját és siratóját mint jelen valóságot szemlélő, abba belépő, a nagy Szenvedőkkel azonosuló élmény jelentős segítség Krisztus követésében. Mivel pedig ez az azonosulás hitünk szerint végső fokon a feltámadt Krisztus kegyelme, teológiai szempontból is jogos egy pillanatra elvonatkoztatni a történet rendjétől, mert hiszen a halál és a föltámadás egymásba tolnak, mikor Krisztus feltámadása nyilatkozik meg abban, hogy én most vele egyesülve fogadom el mindennapi halálomat.

Mégis csak ismét hozzá kell azonban tennünk: „de mégis...” Hogyan bízhatunk benne, hogy Krisztus Urunk üdvözítőnk, ha élete, működése végre is fellebbezés nélküli gyászba torkollik? Szent Pál igazán szerette a megfeszített Jézust, mégis kimondta: „Ha csak ebben az életben reménykedünk Krisztus-

ban, minden embernél szájalomra méltóbbak vagyunk“ (1Kor 15,19). A halál utáni javak reménysége szervesen, lényegileg, elválaszthatatlanul hozzátartozik a keresztény élethez. Népi vallásosságunk egy kiváló ismerője viszont úgy ítél, hogy a magyar nép „kevésbé érzékeli és követi a hivatalos vallásszemlélet túlvilágra irányultságát, az esetleg kilátásba helyezett, sőt kiérdemelt örökkévalóság mennyei örömeit“. Ha ez így van (szerény nézetünk szerint az ítélet kissé túlzó), akkor meg kell vallanunk, hogy népünk vallásosságában fogyatékoság is van. Ebből persze nem az következik, hogy elveszük azt, ami van, hanem hogy megértéssel, a meglevő iránti nagy tisztelettel, gyarapítsuk a teljesség felé. Egy nagyon szép sirató énekben olvassuk, hogy egy özvegy így panaszkodik: „... egy se szól nekem, csak az az árva néma kereszt szól nekem, s az olyan némán suttogja, hogy nem találom ki, hogy lehetett az életet leélni...“ Valóban, az eszkatológikus reménységtől megfosztott kereszt a legtöbb ember számára néma kereszt, és nem adja meg azt a teljes választ kérdéseinkre, amire kétségbeesetten szükségünk van.

3. Talán éppen a föltámadt Jézus végső, minket is magával sodró diadalába vetett reménység fogyatékos hangsúlyozása magyarázza meg, hogy népi vallásosságunk újabban kiadott archaikus emlékeinek alaphangulata olyan kevésbé örömteljes. Ennek természetesen több oka is lehet. Mindenekelőtt a nép századokon át elnyomott helyzete, sanyarú életsorsa természetesen a vallásnak erre az oldalára irányította a figyelmet. A gyűjtött emlékek műfaja is meghatározza tónusukat, hiszen Urunk kínszenvedésének és siratásának fontolgtatása a késői középkor és a barokk lelkiség szokása szerint elsősorban a szájalom, a részvét felkeltésére irányult. Az is belejátszhatik a dologba, hogy a régi szövegeket elsősorban öregasszonyok emlékezetéből hívta elő a gyűjtők szorgalma, és ezeknek sajátos egzisztenciális helyzete természetesen könnyebben idézte fel a borongós hangulatú emlékeket. Mégis, feltűnően ritka a vallásos élmény derűs vagy éppen vidám oldalának kifejezése. A csángóknál még Mária bölcsődala is azon kesereg, hogy ez a kisdedecke keresztalálra van szájna. Az a benyomásunk, hogy helyesen értelmezi archaikus szövegeink Mária-képet az a kutató, aki éppen az altatódalok kiadása során úgy jellemzi a Szűzanyát, mint akit „Jézus anyjává tett szomorú sorsa“. Szent Gábor arkangyal, milyen távol kerültünk a te üdvözetedtől!

Mindebben nyilvánvaló egy igazi, életközeli, autentikus valóságérzés, kivált ha összehasonlítjuk a polgári vallásosság mesterkelt, aranyfüstös, karácsonyi derűjével, amely azért tudott gondtalan lenni, mert szívesen elfelejtette Simeonnak a lelket átjáró törre vonatkozó szavát (Lk 2,35). Helyes dolog emlékezni, hogy Jézus békéje nem az a béke, amit a világ ad (Jn 14,27): Krisztus Urunk asztalánál minden falatba bele van ütve a kereszt pecsétje. Hamis minden próbálkozás, amely a kereszt mellett, a kereszt elkerülésével akar derűt lopni az életünkbe.

„Mégis...“ Hitünk lényege, hogy elfogadjuk a boldogságok (makarizmusok) érvényét. A Zsoltároskönyv, a keresztény élmény nagy öntőformája, azzal a ki-

jelentéssel kezdődik, hogy „boldog az az ember“, aki örömet leli az Isten törvényében, és az ő szaváról elmélkedik nappal és éjjel (Zsolt 1,1-2). Krisztus Urunk szózatának középpontjában áll a „boldogságok“ kikiáltása: igaz, nincs Krisztus-követés éhség és sírás nélkül, de boldog az az ember, aki Krisztusért és Krisztusban sír és éhezik (Mt 5,3-12). Boldog lesz a jövőben, de a jövőendő boldogság előre veti a fényét a földi életre is. Aki Krisztus barátja, már itt a földön is megvan az oka arra, hogy „örüljön és ujjongjon“ (Mt 5,12). Az ősegyház hite egyre visszhangozza ezt az intelmet. „Testvéreim, tartsátok nagy örömet, ha különféle megpróbáltatások érnek benneteket!“ (Jak 1,2) „Örüljétek, hogy részetek lehet Krisztus szenvedésében, hogy dicsőséges megnyilatkozása napján majd ujjongva örülhettek“ (1Pét 4,13). Természetes dolog, hogy ennek a felhívásnak nem tudunk tüstént és mindig eleget tenni, de legalább mint ideált el kell fogadnunk, hogy igaz a szó: „Boldog ember, aki a kísértésben helytáll!“ (Jak 1,12)!

Ezért fontos számunkra, hogy ne fogadjuk el mint végső, perdöntő ítéletet, hogy Jézus anyjának, a vele legszorosabb egységben élő tanítványnak sorsa szomorú sors; ezért fontos számunkra hogy Mária „Boldogasszony“, és ez a név nem valami homályos elfelejtett pogány istenség képét juttatja az eszünkbe, hanem azt, akit a világegyház „Beata Virgo Maria“-nak mond, ezzel megint csak az evangéliumot visszhangozva: „Makaria he piszteúszasza!“ (Lk 1,45) Meg vagyunk győződve, hogy ez a gondolat nem idegen archaikus népi vallásos szövegeinktől; emlékezzünk csak a szép énekekre, amivel Mária születését ünneptelték eleink, „Ma született egy Kis-Asszony . . . Azért hála adás, és magasztalás Legyen, víg ének, öröm kiáltás“ . . . Nem rossz dolog, ha eleinte inkább a fájdalom lesz bennünk tudatos; Jób ugyancsak nem örvendezt az őt ért csapások miatt, Istennek mégis kedve tellett megoldást kereső vívódásában. A fontos az, hogy a fájdalom őszinte kifejezése ne legyen lezárt, az első benyomásnál megrekedő, minden további megoldást elutasító, vagy éppen mint ábrándot kinevető állásfoglalás. Azért kell igyekeznünk, hogy ébren tartsuk és minden fájdalom-tudat ellenére is kimondjuk az átmenetet, amit pl. egy zalai Mária-síralom kifejezetten hangoztat: „Krisztus Urunk harmadnapra halottaiból föltámadott a föld mélységéből, És az egész világi kereszténység mind azt kiáltotta: Hála legyen az Istennek, föltámadt Krisztus, világ megváltója, Lelkünk pártfogója.“

III

A golyószaggatta, vérfoltos zászló előtt akkor is födetlen fővel tisztelgünk, ha nem a mi közösségünk szimbólumát ismerjük el benne. Ellenszenves magatartásnak tűnhetik, hogy a teológus nem némul el tisztelettel és kegyelettel az Istenben megnyugvó hívő emberek siránkozó szava előtt, hanem ítélni akar, megkülönböztet, dicsér, és még jobbra int. Milyen alapon merjük bírálni a vallásos élmények könnyekkel megpecsételt okiratait? Népi vallásosságunk kutatói szívesen megjelölik ezt az akadémikusok fórumot: a „tétéles“ vallás, a „tanult“ hit, a „hitvatalos“ egyház. Visszataszító szavak! A „tétéles“ jelző az önként

fakadó élményszerűség hiányának, a „tanult” szó az elvont elméletnek, a „hivatalos” kifejezés az intézményes paragrafusrágásnak gyanújával terhes . . . Csak hát ez a gyanú feltételezi, hogy a vallás magában véve szubjektív, irracionális és individuális magatartás, amit csak elsorvaszt az objektíváló értelmi és intézményes kifejtés. Ez a vallásemélet azonban éppen olyan téves, mint a teológust mindig kísértő ellentéte, amely a kereszténységben csak elvont állításokból értelmi síkon levezetett és a törvény tekintélyével kiszabott életformát lát, és gyanús burjánzásnak nézi a népi, kötetlen, érzelmi élményformákat . . . A keresztény hit, amivel az ember Krisztus Urunk által, a Szentlélekben, szabadon, teljes bizalommal és engedelmességgel átadja magát az Atyának, persze hogy nem csak értelmi meggondolás és törvény által megszabott tettek sora, de mégis mindig értelmi megismerés és hatalommal hangzó hívás gyümölcse is. Azért teljes kibontakozásához megköveteli az értelmi meggondolás és az intézményes közösség serkentő, szabályozó, irányító befolyását. A hit úgy válik lehetővé, hogy Isten embereket küld, akik érthető és igazolható érvényű állításokat intéznek hozzám. Ha elhiszem, amit mondanak, hiszek Krisztusnak, akiről beszélnek, és így hiszek Krisztusban is, aki szavuk által kinyilatkoztatja magát. De hogy Krisztusban maradhassak, az egyházban akarok élni, ahol műveli üdvösségemet. Éppen a hitélmény követeli meg, hogy a kinyilatkoztatást elfogadó értelmi meggondolás fényében és a hívők közösségének keretei között fejlesszem, építsem magamban Krisztus követését, a Krisztussal való egység beteljesedése felé.

A teológia tehát maga is egy élmény alapján áll. Élmény-alapja kiterjedt az időben (az apostolok napjaitól, a nagy szentek lángolásán keresztül, azokig a százazrekig, akik ma találnak erőt Krisztusban, hogy szeretettel küzdjenek és túrjenek), kiterjedt a térben (nemcsak egy nép vagy réteg, hanem az egész emberiség képviselői élik). A teológia ezt az élmény-alapot magyarázza, bírálja, igazolja, helyesbíti, annak a szózatnak a fényében, amit maga az élmény jelöl meg, mint önmaga normáját és kritériumát: az Isten szavának világosságában. Azt lehetne mondani, hogy a hívők világközösségének hitélménye a teológiában ébred öntudatra.

Azért a teológia és a népi vallásosság termékeinek párbeszéde nem két idegen vagy éppen ellenséges tényező találkozása, hanem a krisztusi élet általános ismeretének egy részleges, konkrét megnyilatkozással való összevetése. Ha egyik a másikat lenézi, önmagát kicsinyíti le vele. Mint mindenütt, itt is érvényesül az elv: az általános és a konkrét-egyedi ismeret kiegészíti, megvilágítja, helyesbíti egymást. Ha ellentmondanak egymásnak, akkor vagy a teológia téves, vagy a vallási élmény gyümölcse torz. Az ellentét az egyiket is meg a másikat is megtérésre inti.